

JURGITA VENCKIENĖ

Juozo Tumo-Vaižganto rašomosios kalbos kaita: santykis su bendrine kalba

Anotacija: Straipsnyje analizuojama Juozo Tumo-Vaižganto rašomosios kalbos kaita, santykis su besiformuojančia bendrine kalba. Tyrimas apima XIX a. paskutinį ir XX a. pirmus du dešimtmečius. Remiantis epistoliniu palikimu aptariami svarbiausi Tumo rašomosios kalbos laikotarpiai, siekiama atskleisti būdingiausias jų ypatybes, nustatyti pokyčių priežastis.

XIX a. pabaigoje Tumui didelės įtakos turėjo Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijos Kaune auklėtinių leista periodinė spauda, seminarijoje klausytos į homiletikos kursą įtrauktos Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos paskaitos. XIX ir XX a. sandūroje Tumas, stebėdamas pasauliečių leistos periodikos kalbą, matydamas stiprėjantį Jono Jablonskio autoritetą, orientavosi į jų kalbos modelį. XX a. pradžioje kalbos klausimais jis tarėsi su Aleksandru Dambrausku-Jakštu, reaguavo į kunigo Povilo Januševičiaus rašomosios kalbos pasiūlymus, XX a. antrajame dešimtmetyje atsižvelgė į spaudoje skelbtus Kazimiero Būgos pasiūlymus.

Raktažodžiai: Juozas Tumas-Vaižgantas, bendrinė kalba, rašomoji kalba, raidynas, rašyba.

1. Įvadas

XIX a. pabaiga ir XX a. pradžia lietuvių kalbos istorijoje buvo virsmo laikotarpis. Iki tol įvairavusi rašomoji kalba buvo suvienodinta (jos pagrindu pasirinkta pietinių vakarų aukštaičių tarmė), standartizuota, ėmė rasti į ją orientuotas šnekamasis variantas, visuomenė, pirmiausia išsilavinusi jos dalis¹, ėmė suvokti turinti visiems bendrą kalbą (tai yra svarbiausi bendrinių, arba standartinių, kalbų

1 Bendrinės kalbos raidoje skiriamos bent dvi jos priėmėjų grupės: intelektualai, kurie ją priima anksčiausiai, ir dauguma gyventojų (likusi kalbinės bendruomenės dalis), kurią bendrinės kalbos sklaida pasiekia vėliau (Aurelija Tamošiūnaitė, *Lietuvių bendrinės kalbos priėmimo pradžia: tarmės ir bendrinės kalbos santykis asmeniniuose laiškuose*, daktaro disertacija, Chicago: University of Illinois at Chicago, 2011, p. 20).

atsiradimo bruožai). Juozas Tumas-Vaižgantas 1888 m. „susidurdamas su intelligentais, ėmęs kalbėti rašomąja kalba“², vadinasi, suvokė esant visiems bendrą rašomosios kalbos variantą ir stengėsi taip ir šnekėti. Besiformuojanti bendrinė kalba (toliau – bk) tuo metu dar nebuvo kodifikuota, tad būta visų kalbos lygmenų svyravimų³. *Auszros* (1883–1886) leidėjams pasirinkus savo leidinio tarminį pamatą kartu buvo nustatytas ir bk pagrindas – didesnių diskusijų dėl to nebekilo, tačiau raidynas ir rašyba dar gerokai įvairavo, matyti buvus dvi ryškesnes kryptis – pasauliečių ir katalikų dvasininkų⁴. 1901 m. išėjusi Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatika*⁵ kodifikavo bk normas, padarė „kalbos standartą lengvai prieinamą, išmokstamą, įdiegiamą“⁶. Šio tyrimo tikslas – pasekti Tumo mąstymo apie bk ir jo paties rašomosios kalbos (toliau – rk) kitimo pėdsakais. Lietuvių bk kūrimosi kontekste Tumas iki šiol minėtas tik kaip *Tėvynės Sargo* redaktorius⁷. Jo paties rk raida, santykis su bk iki šio nebuvo tirta. Toks tyrimas aktualus Tumo, rašytojo, modernėjančios lietuvių literatūros lauko dalyvio, suvokimui.

Tumo rk pokyčius, kalbinius pasirinkimus tiksliausia nustatyti iš epistolinio palikimo⁸. Analizuota 1892–1915 m. korespondencija⁹ (neiškilo 1894 ir 1896 m.

- 2 Petras Jonikas, *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1987, p. 352.
- 3 Plg. Giedrius Subačius, „The Choise of a Symbolic Codifying Work in the History of Standard European Languages“, in: *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation, Bibliotheca Archivi Lithuanici*, t. 4, herausgegeben von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, p. 125.
- 4 Plačiau žr. Jurgita Venckienė, „Bendrinė kalba: tarmės pasirinkimas ir kodifikacija katalikiškojoje ir pasaulietinėje periodikoje (1889–1905)“, *Archivum Lithuanicum*, 2006, Nr. 8, p. 9–42.
- 5 [Jonas Jablonskis,] *Lietuviškos kalbos gramatika*. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. Parašė Petras Kriaušaitis. Tilžeje 1901. Spauzdinta pas Otto v. Mauderode (toliau – *JablG*).
- 6 Giedrius Subačius, „Standartinių (bendrinų) kalbų istorijos chronologija“, *Metmenys*, 2004, Nr. 84, p. 115.
- 7 Jurgita Venckienė, *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida* (1883–1901), daktaro disertacija, Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas, 2007.
- 8 XIX a. pab.–XX a. pr. autorių kalbos tyrimai rodo, kad iš spausdintų darbų ne visada galima spręsti apie jų kalbines intencijas. Plačiau žr. Jurgita Venckienė, „Antano Baranausko bendrinės rašomosios kalbos idėjos ir jų (ne)realizacija spaudiniuose (XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pradžia)“, in: *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos*, t. 4, sudarė Vilija Ragaišienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 87–129; Jurgita Venckienė, „Stanislovo ir Liudvikos Didžiulių ortografijos kaita: nuo Antano Baranausko prie bendrinės kalbos“, *Baltu filologija*, 2019, Nr. 28(2), p. 203–217.
- 9 Juozo Tumo laiškus, saugomus Lietuvos atminties institucijose, yra suregistravusi Aistė Kučinskienė (Aistė Kučinskienė, *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 337–344).

laiškų). Ankstesnių laiškų nėra išlikusių, o vėlesnė korespondencija nebuvo tirta, nes pati bk jau labiau suvienodinta, būta mažiau varijavimo, vartotojams nebereikėjo rinkis iš konkuravusių variantų. Didžioji analizuoto epistolinio palikimo dalis buvo skirta Aleksandruui Dambrauskui, kiti laiškai rašyti Antanui Kaupui, Kazimierui Jauniui, Jonui Basanavičiui, Onai Pleirytei, Liudui Girai, *Lietuvių laikraščio* redakcijai, Lietuvių parodai Paryžiuje.

Nesant išlikusių 1916 m. rašytų laiškų remtasi tais metais išleistomis knygomis. Be to, Tumo kalbinės pažiūros matyti ir iš jo redaguotų periodinių leidinių *Tėvynės Sargas* (nuo 1897 m. Nr. 12 iki 1902 m. Nr. 4/5) ir *Žinyčia* (1900 m. Nr. 1 ir 2)¹⁰.

Iš Tumo epistolinio palikimo matyti, kad rytų aukštaičių fonetikos ypatybių jis nesunkiai atsisakė, tačiau ne kartą keitė rašybą, kai kurių formų vartoseną – tai, kas ir besiformuojančioje bk dar nebuvo suvienodinta. Šiame tyrime ir orientuotasi į tuos Tumo rk elementus, kurie buvo keičiami, siekta nustatyti, kokius variantus Tumas rinkosi ir kodėl. Remiantis rašybos ir formų vartosenos ypatumais, kalbos pokyčių koncentracija, išskirti ryškesni Tumo rk raidos laikotarpiai.

2. 1892–1895 m. katalikiškoji periodika ir Jaunius

Tumui studijuojant Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje Kaune¹¹, lietuvių kalbą, įtrauktą į homiletikos kursą, dėstė Kazimieras Jaunius. Pats Tumas apie Jauniaus autoritetą rašė: „Mano laiku, 1888–92 m. kun. Jaunius visų buvo gaudiamas meilės, pagarbos ir nusistebėjimo aureole“¹². Apie Jauniaus lietuvių kalbos paskaitas jis yra pasakojęs, kad „[k]lierikai priverstinai gaudavo kopijuotis Jauniaus paskaitas ir taip mokytiis rašybos bei kilmėmokslis“¹³, nes jis „[n]edėstė

10 Plačiau žr. Jurgita Venckienė, *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida* (1883–1901), daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto didžiojo universitetas, Lietuvių kalbos institutas 2007, p. 18–19.

11 Toks seminarijos pavadinimas įtvirtintas 1847 m. Rusijos ir Apaštališkojo Sosto vadinamajame konkordate. 1865 m. seminarija perkelta į Kauną (Vilma Žaltauskaitė, „Povilas Januševičius. *Visokių atsitikimų sąrašas. Nū metų 1895 iki [1898] m.*: autorius, rankraštis, parengimo principai“, in: *Povilas Januševičius, Visokių atsitikimų sąrašas: 1895–1898, Bibliotheca Archivi Lituanici*, t. 5, parengė Vilma Žaltauskaitė, Vilnius: LII leidykla, 2004, p. 41–72.

12 Juozas Tumas, „Prof. Kaz. Jaunius. 1846–1908“, *Lietuvos aidas*, 1928, Nr. 27, p. 2.

13 Juozas Tumas, „Apžvalga“ ir apžvalgininkai. „Apžvalgos“ 35 metų sukakčiai atminti, Kaunas: „Raidės“ spaustuvė, 1925, p. 3.

rašybos, daug kas jos ir neišmoko; nedavė jokio kompendiumo vartotiniųjų taisyklių¹⁴. Tačiau Jauniaus auklėtiniai vertino ir išmokdavo jo rk modelį, laikė jį tinkamiausiu bendrinei kalbai. Tai liudija Maironio pavyzdys: 1888–1891 m. jis rašė pagal Jauniaus pavyzdį, šiuo rk modeliu grįsta ir pirmoji Maironio knyga *Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (1886 [1891]), taip pat rankraštinis 1888 m. *Pamokslas ant 5 Nedėlės po Trijų Karalių*¹⁵.

Jauniaus rk modelį palaikė ir Tumas, tai žinoma iš Petro Pranciškaus Būčio pasakojimo, kaip 1893 m. jis, Seinų kunigų seminarijos atstovas, su Andriumi Dubinsku (iš Peterburgo dvasinės akademijos) buvo nuvykę į Žemaičių (Telšių) seminariją Kaune tartis dėl laikraščio leidimo. Kilusi diskusija dėl laikraščio kalbos: „Kauniškiai [Tumas ir Jonas Vizbaras] nenorėjo nusileisti kalbos dalykuose, labai aukštai statydami Kazimiero Jauniaus nuomones. Jį jie statė kur kas aukščiau už Joną Jablonski¹⁶“.

1890 m. Tumas pradėjo bendradarbiauti katalikiškoje periodinėje spaudoje: iš pradžių laikraštyje *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga*¹⁷ [1889–1896; toliau – *ŽLA*], kuri leido Juozas Angrabaitis ir Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijos auklėtiniai Pranciškus Urbonavičius bei Kazimieras Pakalniškis; vėliau žurnale *Tėvynės Sargas* [1896–1904; toliau – *TS*], pradėtame leisti tos pačios seminarijos auklėtinių kunigų Felicijono Lelio ir Dominyko Tumėno.

2.1. Rašyba

2.1.1. <cz> [č], <sz> [š]. Bebaigdamas seminariją ir kiek vėlėliau (1892 10 18 [25]¹⁸, 1893 02 29¹⁹, 1895 12 30²⁰) Tumas vartojo tradicinius dviraidžius rašmenis <cz> [č], pvz.: 1892 10 18 (25) *tą paczią* 25, 1895 12 30 *galinczius* 1r; ir <sz> [š], pvz.: 1892 10 18 (25) *rasztu* instr. sg. 25, 1895 12 30 *neiszpasakytai*

14 Juozas Tumas, „Prof. Kaz. Jaunius. 1846–1908“, *Lietuvos aidas* 1928, Nr. 27, p. 2.

15 Plačiau žr. Jurgita Venckienė, „Jono Mačiulio-Maironio raštų rašyba ir kalba: Jauniaus sekėjo dinamika“, *Archivum Lithuanicum*, 2012, Nr. 14, p. 131–148.

16 Petras Pranciškus Būčys, „Prieš senajam ‘Tėvynės Sargui’ užgemant“, *Tėvynės sargas*, 1947, Nr. 1, p. 6.

17 [Juozas] Br[a]z[aitis], „Tumas-Vaižgantas, Juozas“, in: *Lietuvių enciklopedija*, 1965, t. 32, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, p. 27.

18 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1892 01 18(25) (kopija), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 187, b. 11. Pirmą kartą minint laišką duodamas bibliografinis aprašas, o toliau tik nurodoma rašymo data.

19 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1893 02 29 (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

20 Juozo Tumo laiškas Aleksandriui Dambrauskui, 1895 12 30, VUB RS: f. 1, b. E 118.

1r. Šie rašmenys tuo metu buvo *ŽLA*, bet *Varpe* (1889–1905) jų atsisakyta nuo 1890 m. (įsivestos diakritinės raidės <č>, <š>). Jaunius siūlytų rašmenų <tš> [č] ir <š> [š]²¹ nei *ŽLA*, nei Tumas nevartojo.

2.1.2. <l> [l] ir <l> [l']. Aptariamuoju laikotarpiu Tumas rašė tradicinį diakritinį rašmenį <l> kietajam priebalsiui žymėti, pvz.: 1892 10 18 (25) *ilgq* 25(2×), *labai* 26, *užklupo* 25. Toks rašmuo vartotas ir *ŽLA* iki 1895 m. Paminėtina, kad *Auszroje* <l> atsisakyta nuo 1883 m. Nr. 5, jo nebebuvo ir *Varpe*. Jaunius kietąjį [l] buvo žymėjęs <l>²², tad Tumas ir šiuo atveju nesilaikė jo raidyno.

Pačioje 1895 m. pabaigoje Tumas, tikriausiai veikiamas periodikos kalbos, mėgino rašyti be <l>, nors dėl įpročio šis rašmuo kartais prasprūdavo, pvz.: 1895 12 30 (iš eilės) *su malonum* 1r, *labiausei* 1r, *keblumų* 1r, *laiką* 1v, *veltū* 1v, *ūlumas* 1v.

2.1.3. <u> [u]. 1892–1895 m. Tumas trumpąjį [u] ir ilgąjį [u'] žymėjo viena raide <u>, pvz.: *buti* 1892 10 18 (25) 25, 1895 12 30 1v, *rupi* 1895 12 30 1v. Vartosena sutapo su *ŽLA* iki 1894 m. vidurio. Vėliau čia pradėta vartoti raidė <ū> ilgajam balsiui žymėti; varpininkų leidiniuose ši raidė pasirodė anksčiau – nuo 1892 m. Pagal Petro Joniko duomenis, Jaunius siūlė ilgąjį [u] žymėti diakritine <ū> 1879 m.²³ Taigi Tumas jo rekomendacijų ir šiuo atveju nesilaikė.

2.1.4. <v>. Aptariamuoju laikotarpiu Tumas vartojo raidę <v>. Iš jo 1892 10 18 (25) rašyto laiško galima spręsti, kad šis rašmuo jam dar nebuvo įprastas: iš pradžių laiške rašęs <v>, emocijų pagautas vaizdingą posakį jis parašė su <w>, o toliau vėl tęsė su <v>:

Todėl mes tupime, kaip žiurkės po sžūtą i po polskiemu giębujem, a po litaucku tik tai vogczią. [...] kad iszvaziūsime – tai busime sau patiš ponais. Dabargi dar esmi seminarijoje ir nēkados nemislijau iszstoti. Isz kur tu iszrowei, kad manęs nebēra? Esmi sveikas dabar labai ir apie džiovą jau ir nebemisliju.²⁴

21 Petras Jonikas, *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1972, p. 205–206. Hektografuotame Kazimiero Jauniaus *Lietuviškame kalbomokslyje*, kurį prieš dauginant perrašė keli perrašytojai, vartojami dvejopi rašmenys – <cz>, <sz> ir <č>, <š> (Kazimieras Jaunius, *Lietuviškas Kalbomokslis. Baltiko padangese*, 1897, VUB RS: f. 1, b. D 106 [toliau – *JaunK*]).

22 Petras Jonikas *op. cit.*, p. 208. Jauniaus kalbomokslyje [l] žymėtas ir <l>, ir <l>.

23 Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 208–209. Jauniaus kalbomokslyje ilgasis balsis paprastai žymimas <u> (plg. *būtu* 338, *dūmai* 32), retai <ū> (*sūnyš* 109).

24 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1892 10 18(25) (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

Nelietuviškus asmenvardžius ir vietovardžius Tumas tolerantiškai rašė su <w>, pvz.: 1892 10 18 (25) *Kozłowski ir Szwojncki* 25; *Charkowq* 25.

Raidė <v> vartota ir *Auszroje* (nuo 1883 m. Nr. 4), ir visuose vėlesniuose periodiniuose leidiniuose. Jaunius taip pat rekomendavo <v>²⁵.

2.1.5. <ie> [ie]. Dvibalsį [ie] Tumas žymėjo <ie>, pvz.: *Dieve* 1892 10 18 (25) 25, *pietu* 1892 10 18(25) 25, *vietq* 1892 10 18 (25) 25. Su <ie> spausdinti ir periodiniai leidiniai. Ir šiuo atveju Tumas nesirėmė Jauniumi, siūliu su raidę <î> [ie]²⁶. Čia prisimintina, kad kitas Jauniaus mokinys – Maironis, <î> buvo rašęs 1888 m. *Pamoksle ant 5 Nedėlės*. Vis dėlto plačiau ši raidė nebuvo vartota.

Dar galima paminėti, kad Tumo laiškuose esama bandymų skolinių dvibalsį [ie], išlaikomą tarmėse, pagal Jaunių žymėti <ié> (*sviėtas JaunK* 17), pvz., 1893 02 29 *sviėtę* 28, bet nuosekliai šios taisyklės nesilaikyta, pvz.: 1892 10 18 (25) *biesas* 26, 1893 02 29 *cielq* 27, 1895 12 30 *Sąsiedijoje* 1r.

2.1.6. <û> [uo]. Aptariamuoju laikotarpiu dvibalsį [uo] Tumas žymėjo raide <û>, pvz.: *Dūk* 1892 10 18 (25) 25, *Jūzapas* 1892 10 18 (25) 25, *sandarbūties* 1895 12 30 1r. Šitas rašmuo vartotas pirmuosiuose periodiniuose leidiniuose: *Auszroje* nuo 1883 m. Nr. 2, *Garse* (1886–1887), *Szviojsje* (1887–1888, 1890), vėliau *ŽLA*. <û> būdinga ir Jauniaus²⁷ rbk (ją vartojo ir Antanas Baranauskas).

2.1.7. (i)ā, ē KAMIENŲ VARDAŽODŽIŲ INSTR. SG. (i)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. galūnėse Tumas žymėjo -q, -ę, pvz.: 1892 10 18 (25) *su dalgę* 26, *su naudq* 25, *su Staszevicę* 26, *po szlūtq* 26, 1895 12 30 *Bylq* 2v. *ŽLA* buvo pasirinkta tokia pati vartoseną. Jaunius aptariamuosiose galūnėse irgi žymėjo nosinį balsį (plg. *szakq JaunK* 24).

2.1.8. ō KAMIENO VARDAŽODŽIŲ INESS. SG. ō kamieno vardažodžių iness. sg. galūnėje Tumas rašė nosinę raidę -ę, pvz., 1892 10 18 (25) *ketvirtamę kursę* 25, *kiemę* 25, 1895 12 30 *tamę dalykę* 1v. Tokia iness. sg. rašyba būdinga ir *ŽLA* 1890–1893 m., jos leidėjų veikiausiai buvo išmokta iš Jauniaus (plg. *vaikę JaunK* 104).

2.1.9. i, u KAMIENŲ VARDAŽODŽIŲ NOM. PL. Aptariamuoju laikotarpiu Tumas i kamieno vardažodžių nom. pl. galūnę rašė -js, pvz., 1892 10 18 (25) *patįs* 26, u kamieno – -ys, pvz., 1892 10 18 (25) *panaszys* 26. Ir šiuo atveju vartoseną sutapo *ŽLA*, bet skyrėsi nuo kitų periodinių leidinių (*Auszroje*, *Szviojsje*,

25 Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 205.

26 Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 207.

27 Petras Jonikas, *op. cit.*, p. 206.

Varpe, Ukinėje šiose galūnėse rašyta *-is, -ys, -us*). *ŽLA* leidėjai ir Tumas taip rašė remdamiesi Jauniaus rk modeliu (plg. *āvys JaunK* 108, *súnys JaunK* 109).

2.1.10. *(i)ič* KAMIENO VARDAŽODŽIŲ NOM., INSTR. PL. Tumas *(i)ič* kamieno vardažodžių nom. pl. galūnę rašė *-ei*, pvz., 1892 10 18 (25) *profesorei ir pardėtinei* 26, instr. pl. *-eis*, pvz.: 1892 10 18 (25) *didesneis iszgaleis* 26, *jeis* 25. Taip pat rašyta ir *ŽLA* (*Auszroje* ir *Szvioseje* šių galūnių rašyba dar buvo nenuosekli). Rašyba sutapo su Jauniaus (*brólei, bróleis JaunK* 106).

2.1.11. COND. 3. 1892 m. Tumas cond. 3 rašė su *-tu*, pvz., 1892 10 18 (25) *nebutu* 25. Tačiau 1895 m. pabaigoje jau žymėjo nosinę raidę, pvz.: 1895 12 30 *galėtų* 1r, *praszytų* 1v, *užsiturėtų* 2r. Tikėtina, kad šis rašybos pokytis susijęs su *ŽLA* – šiame leidinyje aptariamųjų formų galūnėje nosinė raidė pradėta rašyti nuo 1894 m. Nr. 17 (rugsėjo 1 d.). Ligtolinė rašyba su *-tu* buvo paremta Jauniaus rk modeliu (plg. *dirbtu JaunK* 286).

2.2. Morfologija

Kaip minėta, Tumas dar XIX a. 9-o dešimtmečio pabaigoje jau suvokė esant bk. Taigi jo laiškuose tarminių formų beveik nėra, stengtasi rašyti pietinių vakarų aukštaičių tarme. Tačiau Tumo vartotos tariamosios nuosakos formos nebuvo suvalkietiškos.

2.2.1. COND. 1 SG. Tumas vartojo cond. 1 sg. formas su *-čio*, pvz.: 1893 02 29 *buczio* 27, *nesėdėczio* 27, *norėczio* 28. Jo gimtajai tarmei tokia vartosena nebūdinga, joje fiksuotos formos su *-čia*²⁸. Įdomu tai, kad tariamąją nuosaką su *-čio* iki 1895 m. rinkosi ir Maironis, nors jo tarmei tai irgi nebūdinga. Tikėtina, kad abu tokios vartosenos buvo išmokę seminarijoje. *JaunK* veiksmožodžių paradigmoje pirmasis pateiktas variantas su *-čiau*, bet duotas ir kitas – su *-čio*, nurodant, kad jis žemaitiškas (*dirbčiau [ž. čio], sùkčiau [ž. čio] JaunK* 286).

2.2.2. COND. 2 SG., 1, 2 PL. Tumas rinkosi veiksmožodžių cond. 2 sg., 1, 2 pl. formas su *-tumi-*, pvz., 1893 02 29 *norėtumime, kad gautumi* 27. Tokios formos nebūdingos nei vakarų aukštaičiams, nei Tumo gimtajai tarmei²⁹. Nuo 1890 m. *i* kamieno cond. 2 sg., 1, 2 pl. formos vartotos ir *ŽLA* (kituose periodiniuose leidiniuose vyravo *ē* kamieno ar trumposios formos). Tumas ir *ŽLA* leidėjai tokios vartosenos veikiausiai išmoko iš Jauniaus (plg. *dirbtumime JaunK* 286).

28 *Lietuvių kalbos atlasas* 3, *Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 107, žemėl. Nr. 103.

29 *Ibid.*, žemėl. Nr. 105.

2.3. Apibendrinimas

1892–1895 m. Tumo raidynas sutapo su ankstyvosios lietuviškos spaudos – *Auszros* (nuo 1883 m. Nr. 4), *Garso* (1886–1887), *Szviesos* (1887–1888), *ŽLA*. Nors buvo klausęs Jauniaus lietuvių kalbos paskaitų, jo siūlytų rašmenų <tš> [č], <š>, <l> [l], <ī> [ie] (skoliniuose <iē>) Tumas nerašė. Iš tuo metu rk dar įvairavusių atvejų vienodas tik Tumo ir Jauniaus [uo] žymėjimas <ū> ir <v> vietoje tradicinės <w>. Iš rašybos analizės matyti, kad Tumas rinkosi tokias pačias galūnes kaip *ŽLA*, jos būdingos ir Jauniaus rk modeliui. Vienodos ir Tumo, *ŽLA* ir Jauniaus vartotos tariamosios nuosakos formos (žr. 1 lentelę).

Iš analizuotų trylikos Tumo kalbos ypatybių dvylika sutapo su *ŽLA* (skyrėsi tik tuo, kad Tumas nevartojo <ū>), be to, *ŽLA* ir Tumo raidyno pokyčių (<ł> → <l>) laikas tas pats (1894 m. ruduo). Akivaizdu, kad Tumas rinkosi tuos Jauniaus rk elementus, kuriuos buvo perėmę ir *ŽLA* leidėjai.

1 lentelė. Jauniaus, *ŽLA* ir Tumo rk ypatybės 1892–1895 m.

Ypatybė	Jaunius	<i>ŽLA</i>	Tumas
[č], [š]	<tš>, <š>	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>
[l]	<l>	<ł> → <l>	<ł> → <l>
[u]	<ū>	<u> → <ū>	<u>
[v]	<v>	<v>	<v>
[ie]	<ī>	<ie>	<ie>
[uo]	<ū>	<ū>	<ū>
instr. sg. f.	-q, -ę	-q, -ę	-q, -ę
iness. sg. m.	-ę	-ę	-ę
i, u k. nom. pl. m.	-įs, -ųs	-įs, -ųs	-įs, -ųs
(i)įõ k. nom., instr. pl.	-ei, -eis	-ei, -eis	-ei, -eis
cond. 3	-tu	-tu → -tų	-tu → -tų
cond. 1 sg.	-čiau, -čio	-čio	-čio
cond. 2 sg., 1, 2 pl.	-tumi-	-tumi-	-tumi-

3. 1897–1902 m. pasaulietiniai periodiniai leidiniai ir Jablonskis

Iš Tumo korespondencijos matyti, kad 1897–1902 m., o ypač 1899 m. antrasis pusmetis ir 1900-ieji, jam buvo mąstymo apie rk ir intensyvių ortografinių bandymų metai. 1900 m. gavęs Jablonskio gramatikos rankraštį nugabenti į Tilžę³⁰, Tumas pradėjo jos laikytis. Pagal gramatikos normas jis kiek keitė tuo metu savo redaguoto *TS* kalbą, apie tai rašyta 1900 m. *TS* Nr. 8: „su sziuo № ‘T. S.’ [...] pradėjome raszyti sulyg tą bendrą gramatiką“³¹; vėliau dar kartą: „Tėmykite, jog nuo Naujų metų sugrįžtame prie pirmųjų, 1896, metų raszybos su š ir č. Šiaip jau prisilaikysime Kriauszaiczio gramatikos“³². Iš korespondencijos matyti, kad Tumas stebėjo ir pasauliečių periodikos kalbą.

3.1. Rašyba

Aptariamuoju laikotarpiu Tumas laiškuose daugiau svarstė apie rašybą negu kitais laikotarpiais. 1900 m. pavasarį jis rašė Dambrauskui, lygindamas Jaunius ir varpininkų kalbos modelius: „Kaip geriau: bovyjo ar bovijo? jei y yra ij = dvi i, tai užtektu ijo, jei viena ilga i – tai reikia yjo. Jaunius rašo ijo; varp. yjo ir mišrai: matyt, irgi netvirti“³³. Matyti, kad Tumas, ieškodamas tinkamesnio varianto, nė vienam rk modeliui neteikė pirmenybės.

3.1.1. <cz> → <č>, <sz> → <š>. 1899 m. liepos mėnesį Tumas Antanui Kaupui³⁴ buvo rašęs su <cz>, <sz>, o rugsėjį Dambrauskui³⁵ jau rašė su naujais, diakritiniais, rašmenimis <č>, pvz.: 1899 09 13 *ypač* 1r, *negalinčių* 1r, *norinčių* 1r; <š>, pvz.: 1899 09 13 *išreiškiančio* 1r, *Prašymą* 1r. Tuo metu rašmenys <č>, <š> jau vartoti visoje lietuviškoje spaudoje, leistoje Rytų Prūsijoje, išskyrus tik paties Tumo redaguotą *TS*.

1899 m. rudenį rašydamas Dambrauskui Tumas kaitaliojo tradicinius <cz>, <sz> ir naujuosius <č>, <š>, tad dar nebuvo apsisprendęs dėl jų vartosenos. Veikiausiai 1899 m. Dambrauskui jis rašė: „Rašyba vėl daro nemaž keblumo. š,

30 Petras Jonikas, *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antroje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1987, p. 336.

31 „Musų rasztai. ‘Lietuviškos kalbos gramatika’“, *Tėvynės Sargas*, 1900, Nr. 8, p. 68.

32 „Baigdami 5 metus“, *Tėvynės Sargas*, 1900, Nr. 12, p. 6.

33 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1900 04 15, VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2v.

34 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1899 07 04 (16) (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

35 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899 09 13, VUB RS: f. 1, b. E 118.

č, ž, [...] su tuom sutinku³⁶. Taigi rašmenys <č> ir <š> jam atrodė tinkami. Vis dėlto iki 1900 m. pavasario tęsėsi dvejopos rašybos laikotarpis, plg. 2 lentelę.

2 lentelė. Priebalsių [č], [š] žymėjimas Tumo 1899–1900 m. laiškuose Dambrauskui

Data	Rašmenys
1899 10 22 ³⁷	<cz>: <i>busianczią</i> 1r, <i>peczių</i> 1r, <i>placzių</i> 1r, <i>tuo paczių</i> 1r <sz>: <i>apszviesti</i> 1r, <i>Asz</i> 1r, <i>kimszti</i> 1r, <i>Szirdingas</i> 1r, <i>raszty</i> 1r
1899 12 17 ³⁸	<č>: <i>busenčio</i> 2v, <i>pačiais</i> 1v <š>: <i>laiškelį</i> 1r, <i>prašvito</i> 1r, <i>pranešimas</i> 1r, <i>Šlovingiauisis</i> 1r
1900 01 25 ³⁹	<cz>: <i>Augszcziausiu</i> 1r, <i>ypacz</i> 1r <sz>: <i>Augszcziausiu</i> 1r, <i>kauniszkių</i> 1r, <i>szelmis</i> 1r
1900 04 15	<č>: <i>galėčio</i> 1r, <i>trečias</i> 1r, <i>tuščio</i> 1r <š>: <i>išsiųsiu</i> 1r, <i>tuščio</i> 1r

Rašyti <č>, <š> Tumas galutinai apsisprendė 1900 m. birželį (parašęs <cz>, <sz>, taisė), pvz.: 1900 06 19⁴⁰ (iš eilės) *privatiškų laiškų* 20, *nedovanocz* → *nedovanočiau* 20, *mąszcz* → *mąščiau* 20, *reikalaujančių* 20, *išmečiau* 20.

3.1.2. <ł> [l] → <l>. 1895-ųjų pabaigoje pradėjęs rašyti <l> [l] vietoj ankstesnės <ł>, 1897 m. gegužę Tumas Jauniui⁴¹ vėl rašė su <ł>, pvz.: 1897 05 08 *łaiką* 1r, *łaimę* 1r, *gałvos* 1r, *papuoszatų* 1v. Veikiausiai įtakos turėjo tuo metu kunigo Lelio⁴² redaguoto *TS* raidyno permaina – 1897 m. Nr. 5 (gegužės mėn.) įsivesta <ł>. Tačiau kituose periodiniuose leidiniuose ši raidė tuo metu nebevar-tota, tad netrukus Tumas vėl pradėjo dėl jos abejoti. 1898 11 17 laiške Damb-rauskui⁴³ pramaišiui rašė abi raides (santykis apylygis), pvz. (iš eilės): *Malonin-gasis* 1r, *szłowę* 1r, *reikalą* 1r, *łabai* 1r, *łabai prilankus* 1v, *Labai* 2r, *pałaikai* 2r, *łaikų* 2v, *pałtausti* 2v, *pałaukti* 2v.

36 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, [b. d. (1899?),] VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2r. Laiškas nedatuotas, tačiau įrištas tarp 1899 m. laiškų, jo kalbos ypatybės taip pat orientuoja į 1899 m.

37 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899 10 22, VUB RS: f. 1, b. E 118.

38 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899 12 17, VUB RS: f. 1, b. E 118.

39 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1900 01 25, VUB RS: f. 1, b. E 118.

40 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1900 06 19 (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

41 Juozo Tumo laiškas Kazimierui Jauniui, 1897 05 08, VUB RS: f. 1, b. F 562.

42 Plačiau žr. Venckienė, *op. cit.*, p. 18–19.

43 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1898 11 17, VUB RS: f. 1, b. E 118.

Galutinai Tumas <l> atsisakė 1899 m. liepą, pvz.: 1899 07 04 (16)⁴⁴ *labai 2, laiko 2, Lapino 1, Maloningasis 1*.

3.1.3. <u> [u] → <ū>. Atskiro rašmens ilgajam balsiui [u] žymėti Tumas nevartojo iki 1899-ųjų, pvz.: 1898–11–17 *butu 2r, 2v, Butu 2v, nebesirupink 2v*. O nedatuotame, bet, spėtina, 1899 m. laiške Dambrauskui jis rašė: *būtų 1r(2×), 2r, mūsų 1r* (bet ir *parupinimo 1r*). Veikiausiai 1899 06 02⁴⁵ rašyta: *apiekünės 1r, būtų 1v(2×), Būtų 1v(2×)*. Periodiniuose leidiniuose tuo metu ši raidė buvo reta (*TS* nevirtota).

3.1.4. <ŭ> → <uo>. 1897 m. viduryje Tumas nusprendė vietoje <ŭ> rašyti <uo>, taip rašė ir Jauniui (vartojusiam <ŭ>), pvz.: 1897 05 08 *atvažiujant 1v, papuoszalų 1v*. Šitas pasikeitimas irgi sutapo su *TS* raidyno permaina: nuo tų metų Nr. 5 pradėta spausdinti su <uo>.

3.1.5. (*i*)ā, ē KAMIENŲ VARDAŽODŽIŲ INSTR. SG. F. Tumui redaguojant *TS* nuo 1900 m. Nr. 6/7 (birželio ir liepos mėn.) (*i*)ā, ē kamienų vardažodžių instr. sg. galūnės *-q, -ę* pakeistos *-a, -e*. Veikiausiai atsižvelgta į varpininkų spaudą ir *JablG*. Asmeninėje korespondencijoje aptariamųjų formų rašybą Tumas keitė tik po metų, 1901 m. gegužę⁴⁶, pvz.: 1901 05 10 *su didele nepykanta 1v*. Taip rašyta ir vėliau, nors įprotį žymėti *-q, -ę* pakeisti nebuvo lengva, tai iliustruoja 1904 03 20⁴⁷ pavyzdys – praėjus beveik trejiems metams Tumas Dambrauskui atsiveikindamas viename sakinyje iš penkių įnagininkų du parašė su nosine raide galūnėje: *Su tą pačią meile ir augštia pagarba 2v*.

3.1.6. ō KAMIENO VARDAŽODŽIŲ INESS. SG. 1899 m. Tumas keitė iness. sg. galūnių rašybą. Nors tų metų pabaigoje esama ankstesnės rašybos pavyzdžių (1899 10 22 *Rymę 2r, sklepe 2r; 1899 12 17 tarpe 1r*), tačiau jau minėtame nedatuotame, tarp 1899 m. korespondencijos saugomame laiške Dambrauskui Tumas deklaravo pritariantis kitokiai iness. sg. rašybai: „e – vietlinksnyje – vietoje ę, – su tuom sutinku“⁴⁸. Be to, 1899 m. data pažymėtame laiške Dambrauskui iness. sg. parašyta be nosinės *-ę* galūnėje: *kame 1v*.

44 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1899 07 04 (16) (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

45 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899 06 02, VUB RS: f. 1, b. E 118. Plg. Kučinskienė, *op. cit.*, p. 337.

46 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1901 05 10, VUB RS: f. 1, b. E 118.

47 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1904 03 20, VUB RS: f. 1, b. E 118

48 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, [b. d.(1899?)], VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2r.

1900 m. pavasarį⁴⁹ Tumas iness. sg. rašė su *-e* (parašęs *-ę* taisė), pvz.: 1900 04 15 *Kaune* 2r, *laike* 1r, *padėjimę* → *padėjime* 1r, *tame tarpe* 1r. 1900 m. viduryje šių formų rašybą pakeitė ir *TS* (nuo Nr. 6/7).

3.1.7. COND. 3. Kaip minėta 2.1.11., 1895 m. pabaigoje Tumas cond. 3 pradėjo rašyti su *-tu*. 1898 m. šias formas jis vėl rašė kaip anksčiau, su *-tu*, pvz.: 1898 11 17 *butu* 2r, 2v, *Butu* 2v, *Reiktu* 2v. Veikiausiai orientuotasi į *TS* vartoseną – cond. 3 čia rašyta su *-tu* dar prieš Tumui tampant redaktoriumi. 1900-ųjų pavasarį dėl šių formų Tumas tarėsi su Dambrausku:

Ką Tamsta misliji apie sankalbinės galunes? Varpinikai rašo *ų*, nės Zemaičių tarmėje girdis – *um*, Jaunius liepia rašyti *u*, arba *um*, bet ne *ų*. (*Butu* – *butų* – *butum*: kuri racionališkesnė? Bene varpinikų – *ų*?⁵⁰)

Nors geresnė lyg ir atrodė varpininkų *-tu*, Tumas teberašė *-tu*, pvz.: *butu* 1r, *užtektu* 1v. Tik nuo tų metų *TS* Nr. 8 (rugpjūčio mėn.) jis įvedė formas su *-tų*, o 1901 m. pabaigoje ir pats taip rašė, pvz.: 1901 11 05⁵¹ *negalėtų* 1r, *pasirokuotų* 1r.

3.2. Morfologija.

3.2.1. ĮVARDŽIUOTINIŲ BŪDVARDŽIŲ NOM. PL. M. 1897 m. pabaigoje tapęs *TS* redaktoriumi (nuo Nr. 12), Tumas suvienodino iki tol varijavusias įvardžiuotinių būdvardžių nom. pl. m. formas – pasirinko *JaunK* variantą su *-ieji* (*vintisiji JaunK* 211). Po dvejų metų, 1899 m. pabaigoje (nuo Nr. 12) Tumas įvardžiuotinių būdvardžių nom. pl. m. galūnę *-ieji* pakeitė *-iejie*. 1901 m. ir pats laiškuose vartojo tokias formas, pvz.: 1901 11 05 *svietiškiejie* 1r; taip pat vėliau: 1902 11 15⁵² *Išmintingiejie* 2v. Abi aptariamąsios formos Tumui turėjo būti įprastos – abi fiksuotos jo gimtojoje tarmėje⁵³. Veikiausiai pradėta orientuotis į *Varpo* kalbos variantą – čia tuo metu vartotos formos su *-iejie*. *JablG* varianto su *-iejei* (*baltiejei JablG* 19) Tumas nepriėmė.

49 Juozo Tumo laiškas Aleksandruui Dambrauskui, 1900 04 15, VUB RS: f. 1, b. E 118.

50 *Ibid.*, p. 2v.

51 Juozo Tumo laiškas Aleksandruui Dambrauskui, 1901 11 05, VUB RS: f. 1, b. E 118.

52 Juozo Tumo laiškas Aleksandruui Dambrauskui, 1902 11 15, VUB RS: f. 1, b. E 118.

53 *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991, žemėl. Nr. 51.

3.2.2. COND. 1. SG. 1898 m., kaip ir anksčiau, Tumas vartojo cond. 1 sg. formas su *-čio*, pvz.: 1898 11 17 *norėčio* 2r, *žinocčio* 2v. Tačiau jau veikiausiai 1899 m. ėmė dėl jų abejoti ir klausė Dambrausko nuomonės: „Conjunkt. čio ar čiau? Zemaičiai sako *-čio* *-tio* ir mano parakvijoje sako čia; ale visi rašo čiau. Kur linkti?“⁵⁴ Pats šiame laiške dar rašė *norėčio* 2r, o kituose 1899–1900 m. laiškuose pasitaikė abejų formų (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Tumo 1899–1900 m. vartotos cond. 1 sg. formos

Data	cond. 1 sg.
1899? 06 02 ⁵⁵	<i>galėčiau</i> 1r
1899 09 13	<i>Bučio</i> 1v
1899 ⁵⁶	<i>galėčiau</i> 1v
1900 04 15 ⁵⁷	<i>galėčio</i> 1r
1900 06 19 ⁵⁸	<i>nedovanočiau</i> 20

Iš vėlesnių laiškų matyti, kad Tumas pasirinko cond. 1 su *-čiau* – taigi tą, kurią „visi rašo“, plg. *būčiau* 1902–12–28⁵⁹ 1v. Tokios formos buvo duotos ir *JablG* (*sūkčiau* 42).

3.2.3. COND. 2 SG., 1, 2 PL. 1901–ųjų pabaigoje Tumas vietoje anksčiau vartotų Jaunius *i* kamieno cond. 2 sg., 1, 2 pl. formų pradėjo rašyti varpininkų ir *JablG* *ē* kamieno, pvz.: 1901 11 05⁶⁰ *teiktumitės* 1r, bet ir *nežinotumėte* 1v. Pastarasis variantas vartotas ir vėliau.

3.2.4. INF. REFL. 1897–1900 m. Tumas vartojo jauniškas sangražines bendratis su *-ties* (plg. *praustis JaunK* 227), pvz.: 1897 05 08 *kreipties* 1v, *rupinties* 1r; 1900 01 15⁶¹ *rokuoties* 19; 1900 04 15 *kaštyties* 2r; 1900 06 19 *darbuoties* 21. Jo gimtojoje tarmėje fiksuotos dvejopos formos: su *-tis* ir *-ties*

54 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, [b. d.(1899?)], VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2r.

55 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899? 06 02, VUB RS: f. 1, b. E 118 (plg. Kučinskienė, *op. cit.*, p. 337).

56 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1899, VUB RS: f. 1, b. E 118.

57 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1900 04 15, VUB RS: f. 1, b. E 118.

58 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1900 06 19 (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

59 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1902 12 28, VUB RS: f. 1, b. E 118.

60 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1901 11 05, VUB RS: f. 1, b. E 118.

61 Juozo Tumo laiškas Antanui Kaupui, 1900 01 15 (kopija), VUB RS: f. 187, b. 11.

(tariama *-te.s*)⁶², tačiau, kaip matyti, pasirinktas Jauniaus variantas. Tikriausiai 1899 m. rašytame laiške Dambrauskui Tumas svarstė: „Infin. ies reiktu pagal manęs užlaikyti, nors Jus rašote is = džiaugtis“⁶³.

TS nuo 1900 m. Nr. 10/11 (spalio–lapkričio mėn.) iki tol įvairavusios inf. refl. formos suvienodintos, pasirinktas variantas su *-tis*. O 1901 m. ir pats Tumas jau vartojo tokias formas, pvz., 1901 11 05 *gintis* 1r, dar plg. vėlesnius 1902 10 01⁶⁴ *keltis* 1v, *skystis* 2r. Tokiam pokyčiui įtakos galėjo turėti ir Dambrausko vartoseną, ir *JablG* – čia pateiktos abi formos, tačiau prie Tumo anksčiau vartotųjų nurodyta, kad jos žemaitiškos: „sùkties (žem.) ir sùktis“⁶⁵.

3.3. Apibendrinimas

1898–1902 m. Tumas keitė iki tol vartotus tradicinius rašmenis, tolo nuo *ŽLA* ir Jauniaus kalbos modelio. 1897 m. jis nebevartojo tradicinio diakritinio <ł>, 1899 m. rudenį–1900 m. pavasarį rašęs <cz>, <sz> ir <č>, <š>, 1900 m. viduryje apsisprendė vartoti periodinės spaudos ir *JablG* diakritinius <č>, <š>. Jauniaus <ũ> pakeitė <uo>, 1899 m. pradėjo rašyti <ū>. XX a. pirmaisiais metais Tumas nebe-rasė nosinių raidžių instr. sg. f., iness. sg., pl. m. galūnėse, pradėjo žymėti nosinę raidę cond. 3. Be to, dar 1899 m. ėmė vartoti cond. 1 sg. su *-čiau*, *TS* įvedė įvardžiutotinius būdvardžius su *-iejie*, 1901 m. pabaigoje – *ė* kamieno cond. 2 sg., 1, 2 pl. formas, sangrąžines bendratis su *-tis* (plg. 4 lentelę). Iš laiškų matyti, kad Tumas atidžiai stebėjo varpininkų vartoseną, įtakos jo kalbos pokyčiams turėjo ir *JablG*.

4 lentelė. Tumo rk ypatybės 1897–1902 m.

Ypatybė	1897	1898	1899	1900	1901	1902
[č], [š]	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>	<cz>, <sz>; <č>, <š>	<cz>, <sz>; <č>, <š>	<č>, <š>	<č>, <š>
[l]	<ł>	<ł>, <l>	<l>	<l>	<l>	<l>
[uʹ]	<u>	<u>	<ũ>	<ũ>	<ū>	<ū>
[uo]	<uo>	<uo>	<uo>	<uo>	<uo>	<uo>
instr. sg. f.	-q, -ę	-q, -ę	-q, -ę	-q, -ę	-a, -e	-a, -e

62 *Lietuvių kalbos atlasas 3. Morfologija*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 114, žemėl. Nr. 109.

63 Juozo Tumo laiškas Aleksandruui Dambrauskui, [b. d.(1899?)], VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2r.

64 Juozo Tumo laiškas Aleksandruui Dambrauskui, 1902 10 01, VUB RS: f. 1, b. E 118.

65 *JablG*, p. 44.

Ypatybė	1897	1898	1899	1900	1901	1902
iness. sg. m.	-ę, -sę	-ę, -sę	-e, -se	-e, -se	-e, -se	-e, -se
cond. 3	–	-tu	-tu	-tu	-tu	-tu
em. adj. nom. pl. m.	–	–	–	–	-iejie	-iejie
cond. 1 sg.	-čio	-čio	-čio, -čiau	-čio, -čiau	-čiau	-čiau
cond. 2 sg., 1, 2 pl.	-tumi	–	-tumi(-); -tume-/-tu- mė-	-tumi(-); -tume-/-tu- mė-	-tumi(-), -tu- me-/-tu- mė-	-tume-/ -tumė-
inf. refl.	-ties	-ties	-ties	-ties	-tis	-tis

4. 1903–1906 m. rašybos bandymai. Povilas Januševičius

XX a. pradžioje Tumas taip trokštamą rk vienodumą siejo su Jablonskio darbais: „Vyriausiasis vedėjas [*Vilniaus žinių*] – p. Jablonskis, kurs vienas, teisybę sakant, teismokys mus literatiškai rašyti, vienas tesugeba kalbą dailinti.“⁶⁶ Vis dėlto, suvokdamas, kad Jablonskio rk modelis nebūtinai bus priimtas dvasininkų, Tumas reagavo į naujus siūlymus reformuoti rašybą ir bandė naujus rašmenis. XX a. pradžioje kunigas Povilas Januševičius, Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijos dėstytojas, parengė lietuvių kalbos gramatikas *Naūjas Lītūviškas Kalbómokslis*⁶⁷, *Senasis Lietuviškas Kalbómokslis*⁶⁸, sintaksės vadovėlį *Santaika (Syntaxis) Lītūviškojė Kalbojė* (1905), taip pat rašybos pradžiamokslis *Trīs Lekcijos* (1900) ir *Naujos Trīs Lekcijos* (1906). Be to, jam priskirtinas 1903 m. hektografu padaugintas *Lietuviškas Kalbómokslis*. Iš laiškų Dambrauskui matyti, kad Januševičių Tumas gerbė ir palaikė („Januševičių už jo uolų darbavimos visūmenės labai pradeda aiškiai koneveikti. Liūdna, liūdna, liūdna!“⁶⁹), be to, reagavo ir į jo rk siūlymus.

66 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1905 01 01, VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 1v.

67 [Povilas Januševičius] Pėtras Gražbylės, *Naūjas Lītūviškas Kalbómokslis*: Dovanėlė Vaikams ir Sodčėjams. Tilžėje: Spauzdinta pas J. Schoenkę, 1903 (toliau – *JnšNLK*).

68 [Povilas Januševičius] P-as Gra-lys, *Senasis Lietuviškas Kalbómokslis (Gramatika) su Lietuviškai-Rusiškai-Lenkišku tam tikru Žodynu*. Dovanėlė 6: Garbingiems Seneljams. N. P. Š.Š. M. P. Vainįkeljui, Kaunas: Spaustuve Sakalauvsko, 1905 (toliau – *JnšSLK*).

69 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1905 02 16, VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 2v.

4.1. Rašyba

4.1.1. PRIEBALSIŲ MINKŠTUMO ŽYMĖJIMAS. 1903 m. rudenį Tumas priebalsių minkštumą žymėti pradėjo rašmeniu <j>⁷⁰, pvz.: 1903 10 23⁷¹ *lietuviškuosjus* 1v, *mėnesjus* 1r, *Rankraščio* 1v, *Stebjuosi* 1r, *straipsnjo* 1v, *Tikjuos* 1v, *turju* 1r, *užmesjqs* 1r, *viljaus* 1r. Veikiausiai <j> šioje pozicijoje nusižiūrėtas nuo Januševičiaus – taip 1900 m. išspausdintos jo *Trys lekcijos*, paskui *JnšSLK* ir *Santaika*⁷². Be to, jotu minkštumą tuo metu žymėjo ir Dambrauskas⁷³, plg. jo 1903 12 20 laišką Tumui⁷⁴: *Bažnyčiai* 1, *nekalčjausjas* 1, *nepakelja* 1, *pažjurų* 1, *žjopljai* 3.

Nuo 1905 m. Tumas minkštumą vėl žymėjo <i>, pvz.: 1905 01 01 *Džiaugėmės* 1r, *Kreivqšias* 1r, *varčiau* 1r.

4.1.2. <ĉ>, <š>, <ž> IR <č>, <š>, <ž>. 1905 m. Tumas pamėgino naujai žymėti priebalsius [č], [š], [ž] – varnelės formos diakritiką keitė stogeliu: <ĉ>, <š>, <ž>, pavyzdžiui, 1905 02 16 Dambrauskui rašė: *Iš širdies ačiu* 1r. Tąsyk taip parašyti tik pirmieji laiško žodžiai, o toliau dėtas varnelės formos diakritikas: *aprašiau* 1r, *atydžiai* 1r, *brošiūrą* 1r, *kriksčioniškosios* 1r, *laikraščiais* 1r, *perskaičiau* 1r, *pripažinsi* 1r, *siunčiu* 1r, *žvėrių* 1r. Aptariamojo laiško Dambrauskui pabaigoje vėl aiškiai parašyta su stogeliu: *Aš terašau* 2v. Tumas stogelius stengėsi žymėti ir vėliau, bet matyti, kad įgūdis rašyti varnelės formos diakritiką buvo stipresnis. Tik 1906-ųjų laiškuose jau vyravo <ĉ>, <š>, <ž>, pvz.: 1906 09 10⁷⁵ *aiškesnis* 1r, *Inteligentiškojo laikraščio* 1r, *prisipažinsiu* 2v, *susivažiavime* 1r; 1906 11 19⁷⁶ *augščiaus* 2r, *augštyn* 2r, *grišti* 3r, *nebegriščiau* 3r.

70 Pagal rašmens <j> vartojimą galima spėti, kad tuo metu rašytas ir nedatuotas laiškas Dambrauskui (Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, [b.d.] VUB RS: f. 1, b. E 118).

71 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1903 10 23, VUB RS: f. 1, b. E 118.

72 *JnšNLK*, dviejuose *Maldų* leidimuose (1904, 1905) ir *Trumpame Rankvedėlyje* (1904) Januševičius vartojo apskutą raidę *jot*.

73 Povilas Januševičius Dambrauskui irgi rašė su <j> (Povilo Januševičiaus laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1903 09 24, VUB RS: f. 1, b. E 206). Be to, *JnšSLK* egzempliorių jis buvo padovanojęs Dambrauskui, su dedikacija: „Jo Mylistai Garbingam Profesorjui Mylimajam Draugui Kunigui Al. Dambrauskui aukauja autorjus D. 15/I 1906 m.“ (žr. <https://www.epaveidas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000045522>).

74 Aleksandro Dambrausko laiškas Juozui Tumui, 1903 12 20, VUB RS: f. 1, b. E 98.

75 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1906 09 10, VUB RS: f. 1, b. E 118.

76 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1906 11 19, VUB RS: f. 1, b. E 118.

Šios raidės taip pat gali būti sietinos su Januševičiumi – 1905 m. jis išspausdino *Maldas* su <ĉ>, <ŝ>, <Ŝ>. Tačiau Tumo susirašinėjimo bičiulis Dambrauskas tokias raides vartojo dar anksčiau – 1904-ųjų rudenį⁷⁷, o 1905-aisiais su <ĉ>, <ŝ>, <Ŝ> išleido *Dainų skrynelės* antrąjį leidimą⁷⁸.

4.2. Morfologija

4.2.1. ĮVARDŽIUOTINIŲ BŪDvardžių NOM. PL. M. Aptariamojo laikotarpio pradžioje Tumas vartojo įvardžiuotinių būdvardžių ir įvardžių formas su *-ieji*, pvz.: 1903 08 18⁷⁹ *tieji prižadėtieji* 2v, 1904 05 23⁸⁰ *tolimieji* 1r. Tačiau 1905 m. pavasarį jis vėl pradėjo rašyti anksčiau vartotas jauniškas formas su *-ieji*, pvz.: 1905 02 16 dar rašė *dvasiškieji* 2v, o 1905 04 22 jau *Ypatingieji* 2v; taip pat ir vėliau: 1905 05 07⁸¹ *neramieji* 1v, 1906 02 21 (06)⁸² *rusiškieji* 3, 1906 09 10⁸³ *tikrieji* 2r. Tikėtina, kad šios formos irgi nusižiūrėtos nuo Januševičiaus gramatikų: *JnšNLK* duotos formos su *-įji* (*didįji* 35), taip pat ir *JnšSLK* (*didieji*, *Gerieji*; tik išnašoje nurodyti ir variantai *didiejei*, *didieje*; *geriejei*, *gerieje* 27).

4.2.2. INF. REFL. 1903–1906 m. Tumas tebevartojo sangražines bendraties formas su *-tis*, pvz.: 1903 02 01⁸⁴ *mokytis* 1r, 1904 11 04⁸⁵ *rūpintis* 2r, 1905 04 22 *dalytis* 1r, 1906 09 10 *gédėtis* 2r. Jos irgi sutapo su *JnšNLK* (*Sūktis*, *šlūtis* 90), bet, kaip matyti, Tumo pradėtos vartoti anksčiau negu pasirodė Januševičiaus darbai.

4.3. Apibendrinimas

Tumo raidyno ir formų vartosenos pokyčiai 1903–1906 m. susiję su Januševičiaus darbais. Tačiau Tumas išbandė ne visus jo raidyno pasiūlymus: neperėmė *JnšNLK* <ĩ>, <ũ>.

77 Pvz.: *Būčys* 1, *išleis* 1, *laikraščio* 1, *Rašjau* 1 (Aleksandro Dambrausko laiškas Juozui Tumui, 1904 09 26, VUB RS: f. 1, b. E 98).

78 [Aleksandras Dambrauskas.] *Dainų skrynelė*, Adomo Jakšto eilės, antrasis pataisytas ir padidintas leidimas, Peterburge: Spaustuvė «Energija», Zagorodn. 17, 1905.

79 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1903 08 18, VUB RS: f. 1, b. 118.

80 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1904 05 23, VUB RS: f. 1, b. 118.

81 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1905 05 07, VUB RS: f. 1, b. 118.

82 Juozo Tumo laiškas Onai Pleirytei, 1906 02 21 (06), VUB RS: f. 1, b. E 260.

83 Juozo Tumo laiškas Onai Pleirytei, 1906 09 10, VUB RS: f. 1, b. E 260.

84 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1903 02 01, VUB RS: f. 1, b. 118.

85 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1904 11 04, VUB RS: f. 1, b. 118.

5. 1907–1916

XIX–XX a. sandūroje Tumas laiškuose svarstė apie raidyną, rašybos principus, formų vartoseną. Vėliau, kai bk buvo jau daug vienodesnė, aktualesnis tapo leksikos klausimas. Iš korespondencijos matyti, kad Tumas skatino nevartoti skolinių: „Tik, susimildami, svetimų žodžių kuo mažiausia vartokite! Paradoksai, harmonija, kakofonija, absoliutiškas etc. labai apsinkina skaitymą, nors jis būtų gyviausis“⁸⁶. Be to, aktuali tapo skolinių rašyba. Kaip pavyzdį galima paminėti Dambrausko kritiką Tumo rengiamai knygai *Ten gera, kur mūsų nėra*: „Peržiūrėjęs pirmą lanką, radau keletą ten keistumų k. a. Kostiuško, bugalterija, dollarų ir tp. aiškiai parodančių Tamstą nenorint nusikratyti gudų kalbos įtekmės“⁸⁷. Tumo atsakymas rodo, kad jo vartoseną buvo apsvarstyta ir motyvuota, ne atsitiktinė:

Buchhalterija – man rodės nepaskaitomas žodis. Kostiuška – labiau lietuviška, neg Kosčiuska. Yra pavardžių Kastis, Kastečkà, varda[s] Kastutis. Bet-gi palaiminu. Pataisykite ir bugalteriją, jei tinka. Dollar’ tyčia palikau svetimame skambėjime, pridudamas jam tam tikros prasmės. „Dorelis“ žemaičių vartojama „Taleriui“ išreikšti.⁸⁸

Nors Tumas neprieštaravo taisymams, knyga buvo išleista palikus jo *bugalterijos* 4, *dollaras* 72, pagal Dambrauską pataisyta tik *Kosciuškos* 12.

5.1. Rašyba

5.1.1. <ĉ> → <č>, <ŝ> → <š>. 1907-ųjų pabaigoje Tumas dar kartą keitė diakritikų formą – vėl rašė <č>, <š>, <ž>, pvz.: 1907 11 27⁸⁹ *augščiau* 1r, bet toliau *laikraščius* 1r, *stačiau* 1r, *nebevaikščioju* 1r, *siunčiame* 1r. Vėliau rašyta tik su varnelės formos diakritikais⁹⁰.

86 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1909 10 24, VUB RS: f. 1, b. 118.

87 Aleksandro Dambrausko laiškas Juozui Tumui, 1912 07 10 1, VUB RS: f. 1, b. E 98.

88 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1912 07 11, VUB RS: f. 1, b. 118, p. 1r–1v.

89 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1907 11 27, VUB RS: f. 1, b. 118.

90 Paminėtina, kad Dambrauskas raides su stogelio formos diakritikais rašė kur kas ilgiau: skatino jas vartoti ir 1914 m.: „kadangi raguotos č ir š nevienam akis bado ir jų ragučiai ilgainiui nudįla, todėl gal geriau butu pakeitus tiedvi raidi naujais raštženkliais č ir š kaip tai kad yra vartojama tarptautiškosios kalbos alfabete“ ([Aleksandras Dambrauskas] A. Jakštas, *Mūsų alfabeto klausimas*, Kaunas, 1914, p. 23).

5.1.2. [u] <ū>. Kaip minėta, Tumas <ū> pradėjo rašyti dar 1899 m., tik vartojo nenuosekliai. 1912 m. Dambrauskas jį dėl šios raidės kritikavo (nors ir pats anksčiau buvo ją rašęs)⁹¹: „Jei pats vesi korekturą, tai žinokis ir su rašyba su ilguoju ū, kurį net ir ‘Laisvoji Mintis’ nuo naujų šių metų yra jau išmetusi“⁹². Tumas netrukus atsakė: „Prie spauzdinio formato neturiu jokių pretensijų. Lygiai ir ū man nėra taip brangi, kaip senatikiams ‘U’. [...] Ū išmesiu“⁹³. Taigi atrodytų, kad aptariamasis raidės vartojimas Tumui nebuvo svarbus. Vis dėlto jis ir toliau <ū> vartojo, netgi rašydamas pačiam Dambrauskui, pvz.: 1912 05 21⁹⁴ *Būsi* 1r, 1912 07 11 *parūpjsiu* 1r, 1913 08 05⁹⁵ *tūkstančius* 2r.

5.1.3. *i, u* KAMIENŲ VARDAŽODŽIŲ NOM. PL. 1913 m. viduryje Tumas pakeitė *i, u* kapienių vardažodžių nom. pl. rašybą: vietoje ankstesnių Jauniaus ir Jablonskio palaikytų galūnių *-is*, pvz., 1913 02 14⁹⁶ *dešimtīs* 2r, *-ys*, pvz., 1913 01 24⁹⁷ *nuobodys* 1r, pradėjo rašyti *-ys*, pvz., 1913 07 27⁹⁸ *patys* 1r, *-ūs*, pvz., *lygūs* 1v. Veikiausiai Tumą įtikino 1913 m. balandį *Draugijoje* (1907–1914) išspausdintas Kazimiero Būgos straipsnis apie rašybą⁹⁹, kuriame argumentuojama, kad remiantis tarmėmis ir rašomosios kalbos istorija reikią skirti trumpuosius ir ilgusius balsius, o nom. pl. galūnėje rašyti *-ys*, *-ūs* (tiesa, laikraščio redakcija, veikiausiai pats Dambrauskas, tokią Būgos poziciją iš karto kritikavo išnašoje).

5.2. Morfologija

INF. REFL. 1907 m. Tumas vėl rašė anksčiau vartotas sangražines bendraties formas, pvz.: 1907 11 27 *pirkties* 1r, 1909 03 12 (25) *kreipties* 10a, 1909 03 12 (25) *artinties* 11, 1912 05 18 *džiaugties* 1v, 1913 11 13¹⁰⁰ *piršties* 1v. Veikiausiai

91 XX a. 2-ame dešimtmetyje buvo kilusių diskusijų dėl ilgųjų [i] ir [u] žymėjimo. Dambrauskas buvo bene aktyviausias ilgųjų balsių žymėjimo priešininkas (plg. [Dambrauskas] A. Jakštas, op. cit., p. 20).

92 Aleksandro Dambrausko laiškas Juozui Tumui, 1912 05 08, VUB RS: f. 1, b. E 98, l. 1.

93 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1912 05 11, VUB RS: f. 1, b. 118, l. 1r.

94 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1912 05 21, VUB RS: f. 1, b. 118.

95 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1913 08 05, VUB RS: f. 1, b. 118.

96 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1913 02 14, VUB RS: f. 1, b. 118.

97 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1913 01 24, VUB RS: f. 1, b. 118.

98 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1913 07 27, VUB RS: f. 1, b. 118.

99 Kazimieras Būga, „Dėl mūsų rašybos“, *Draugija*, 1913, Nr. 76, p. 370–371.

100 Juozo Tumo laiškas Liudui Girai, 1913 11 13, LLTI BR: f. 13, b. 1630.

taip apsispręsta atsižvelgus į jam autoritetingų žmonių vartoseną (formas su *-ties* vartojo ir Jablonskis 1912 m. *Kalbos dalykuose*¹⁰¹).

2-ojo dešimtmečio viduryje Tumo vartotos sangražinės bendratys dar sykį keitėsi. Nors 1916 m. laiškų nėra išlikusių, pokyčiai matyti iš knygų. 1915 m. išleistose *Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Valančiaus-Valančiausko Blaivybės Gromatose*¹⁰² rašyta *broliauties* 12, *taikinties* 5, o 1916 m. *Lietuvos „Žodyje“*¹⁰³: *elgtis* 8, *gintis* 7, taip pat *Alegorijų vaizduose*¹⁰⁴: *didžiuotis* 13, *knistis* 17.

5.3. Apibendrinimas

XX a. 2-ajame dešimtmetyje Tumas, matydamas, kad Januševičiaus raidyno inovacijos plačiau neplinta, ir pats jų atsisakė. Matyti, kad reaguota į Būgos pasiūlymus, Jablonskio vartoseną. Tokius kalbinių pažiūrų, nuostatų pokyčius paaikšino pats Tumas: „neesu nei rasybos (sic! – *JV*), nei sintaksės, nei kalbos, nei stiliaus specialistas; savo teorijų neturiu ir prie nieko neesu talmudiškai prikibęs. Tad valia jums kaip tik norite taisyti. Aš rašau, kaip man rodos parankiau ir tiek“¹⁰⁵.

6. Išvados

XIX a. pabaigoje pradėjusi formuotis lietuvių bendrinė kalba dar nebuvo visiškai suvienodinta. Dėl tarminio jos pagrindo didesnių diskusijų nebekilo, bet raidynas, rašybos principai, kai kurių formų vartoseną dar įvairavo, tad vartotojams teko rinktis, kaip rašyti. Tumo kalba 1892–1916 m. taip pat ne kartą keitėsi: reaguota į jam autoritetingų asmenų, bičiulių nuomonę, vartoseną, kalbininkų siūlymus.

101 [Jonas Jablonskis] Rygiškių Jonas, „Rašomosios kalbos dalykai“, in: *Rašomosios kalbos dalykai*, Lietuvių mokslo draugijos kalbininkų komisijos leidinys N° 1, Vilnius: Martyno Kuktos spaustuvė, 1912, p. 3, 4, 8, 9.

102 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Valančiaus-Valančiausko Blaivybės Gromatos*, Rygoje: K. Narkevičiaus ir P. Janulevičiaus spaustuvė, 1915.

103 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Lietuvos „Žodis“*. *Šių dienų apsakymėlis*, Petrapilis: Lietuvių Draugijos n. d. k. š. spaustuvė, 1916.

104 Juozas Tumas-Vaižgantas, *Alegorijų vaizdai*, Petrapilis: „Lietuvių spaustuvė“ Centr. Liet. Dr. n. d. k. š., 1916.

105 Juozo Tumo laiškas Aleksandrui Dambrauskui, 1912 07 11, VUB RS: f. 1, b. E 118, p. 1r.

1892–1896 m. Tumui didelės įtakos turėjo Žemaičių (Telšių) seminarijos auklėtinių leisto laikraščio *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga* kalba, taip pat seminarijoje klausytos Jauniaus paskaitos (Tumas rinkosi tuos Jauniaus rašomosios kalbos elementus, kuriuos buvo perėmę ir *ŽLA* leidėjai).

Nuo 1897 m. Tumo kalbai didesnę įtaką darė varpininkų kalbos modelis ir Jablonskio gramatika. XIX ir XX a. sandūroje Tumas atsisakė tų Jauniaus kalbos modelio rašmenų ir rašybos principų, kurie skyrėsi nuo varpininkų ir Jablonskio: raidės <ŭ> (*papuoszałų*), nosinių raidžių instr. sg. f. (*su didele nepykanta*) ir iness. sg. m. galūnėse (*Kaune*), cond. 3 pradėjo rašyti su *-tų* (*negalėtų*), be to, nebevartojo jauniškų *i* kamieno tariamosios nuosakos (*nežinotumėte*) ir sangražinės bendraties formų (*gintis*).

XX a. pradžioje Tumui autoritetingiausias kalbos tvarkytojas ir *vienodintojas* tebeatrodė Jablonskis. Vis dėlto suprassdamas, kad dvasininkai į jo kalbos modelį žvelgia priešišškai, Tumas išbandė kunigo Januševičiaus siūlymus. 1903–1906 m. jis pradėjo vartoti <j> priebalsių minkštumui žymėti (*Stebjuosi*), o [č], [š], [ž] užrašė raidėmis su stogelio formos diakritiku – <ĉ>, <ŝ>, <ž> (*laikraščio, prisipažinsiu*). Veikiausiai su Januševičiaus darbais sietina tai, kad Tumas pradėjo vartoti įvardžiuotinių būdvardžių formas su *-ieji* (*Pirmieji*), sangražines bendraties su *-tis* (*mokytis*).

1907–1916 m. Tumas, matydamas vis labiau įsigalintį Jablonskio bk modelį, vėl ėmė rašyti <č>, <š> ir <ž>, vartojo Dambrausko kritikuotą <ū>. Be to, veikiausiai reaguodamas į Būgos argumentus dėl *i*, *u* kamienų vardažodžių nom. pl. rašybos, šias formas ėmė rašyti su *-ys*, *-ūs*.

Tumas nebuvo bendrinės kalbos normų kūrėjas, bet labiau stebėtojas, vertintojas, bandytojas. Būdamas katalikų dvasininkų atstovas, jis neignoravo ir pasauliečių kalbos modelio principų, ieškojo racialesnio, priimtinesnio varianto.

Gramatinės santrumpos:

adj.	lot. <i>adjectivum</i> , būdvardis
cond.	lot. <i>conditionalis</i> , tariamoji nuosaka
em.	lot. <i>emphaticum</i> , įvardžiuotinė forma
f.	lot. <i>femininum</i> , moteriškoji giminė
iness.	lot. <i>inessivus</i> , esamasis vidaus vietininkas
inf.	lot. <i>infinitivus</i> , bendratis
instr.	lot. <i>instrumentalis</i> , įnagininkas
m.	lot. <i>masculinum</i> , vyriškoji giminė
nom.	lot. <i>nominativus</i> , vardininkas
refl.	lot. <i>reflexivum</i> , sangrąžinė forma
sg.	lot. <i>singularis</i> , vienaskaita

Gauta 2020 03 16

Priimta 2020 04 06

The Shift in Juozas Tumas-Vaižgantas's Written Language: Approach to Standard Language

S u m m a r y

Early noticing that there was a standard written Lithuanian language, Juozas Tumas-Vaižgantas tried to use it when speaking. By the late 19th century, there were no major discussions about which dialect to choose for the standard Lithuanian language. The South-Western Aukštaitian dialect was chosen, therefore Tumas had to avoid using his native Eastern Aukštaitian dialect. The aim of this article is to analyze Tumas' written language and answer questions: how his written language had shifted and why and what his relationship with the emerging standard language was.

In the late 19th century, two directions for the standard written Lithuanian language presented themselves. The first was represented by

Catholic clergy and the second by the laity. The representatives of the first direction relied on the model of Kazimieras Jaunius' language. The latter followed the language of the newspaper *Varpas* and Jonas Jablonskis. In the last decade of the 19th century, Tumas, then a student of the Samogitian (Telšiai) Seminary in Kaunas, relied on the language model of Catholic clergy. Tumas' epistolary legacy shows that he also contemplated the language model of laity, considering which option was more rational.

Jablonskis's book on the Lithuanian grammar (1901) caused the shift in Tumas's approach towards the language. Probably realizing that Catholic clergy had no intention of acknowledging Jablonskis's authority, in the early 20th century, he began to rely on the suggestions of the priest Povilas Januševičius. However very soon, Tumas, seeing that the language model of laity was finally gaining ground in the press, had rejected Januševičius's suggestions.

Keywords: Juozas Tumas-Vaižgantas, standard language, written language, alphabet, orthography
